

- напрями транскордонного і міжкордонного співробітництва регіональних економік в умовах регіоналізації і глобалізації економіки;
- проблеми просторового упорядкування територій при здійсненні адміністративної реформи в Україні.

Таким чином, дослідження генезису сутності та змісту регіону як економічної категорії об'єктивно передбачає концептуальну зміну дослідницьких завдань щодо місця і ролі регіонів у вітчизняній і глобалізованій економіці, розширення діапазону методологічних підходів та інструментарію для характеристики нововиявлених явищ регіонального відтворення, формування нових векторів розвитку регіональних економічних систем в умовах транзитивної економіки.

Література

1. Чужиков В. Конвергенція та дивергенція регіонів України (індикативна модель) // *Економіка України*. – 2005. – № 9. – С. 18–24.
2. “Круглий стол” журналу “Регион”: Проблемы и перспективы // *Регион*. – 1997. – № 4. – С. 16–24.
3. Шилов Т.П. Три подхода к понятию “регион” // *Регион: экономика и социология*. – 1997. – № 4. – С. 42–46.
4. Ковальов О.П. Регіональний розвиток: погляд на сто років вперед // *Регіональні перспективи*. – 2003. – № 7–8. – С. 3–11.
5. Симоненко В.К. Регіони України: проблеми розвитку. – К.: Наукова думка, 1997. – 262 с.
6. Керцман В. Регіон як науковий і правовий термін // *Зб. наук. праць Української академії державного управління при Президентові України / За ред. В.І. Лугового, В.М. Князева*. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – С. 397–401.
7. Хоменець Р.Б. Особливості теоретико-правового визначення поняття “регіон” // *Регіональні перспективи*. – 2001. – № 5–6. – С. 198–200.
8. Барнз В., Ледебур Л. Нові регіональні економіки. – Львів: Літопис, 2003. – 196 с.

УДК 338.43 (477)

В.В. ЛАВРУК

Подільський державний аграрно-технічний університет

ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Структура національного господарства – це сформовані пропорції окремих галузей і територій, виробництв, комплексів із відповідним рівнем господарчих зв'язків між усіма елементами економіки країни. Економіка повинна вивчати домашнє господарство, фірми, підприємства, а також комплексні одиниці: галузі, групи галузей – комплекси, сектори, сфери.

Аналіз функціонування національної ринкової економіки сьогодні базується на техніці системи національних рахунків. Система економічних рахунків є засобом цілісного відображення наукових, технологічних, соціальних і економічних характеристик країни. Вона полягає в розрахунку

© В.В. Лаврук, 2008

узагальнюючих показників розвитку економіки на різних стадіях процесу відтворення та їх взаємозв'язку. Кожній стадії відтворення відповідає рахунок або група рахунків. Таким чином є можливість простежити рух обсягу вироблених товарів і послуг, а також доданої вартості від стадії виробництва до стадії використання.

Дослідженню сільського господарства як складової економічної системи України та питанням оцінки, формування структури й використання виробничого потенціалу присвячені праці вітчизняних учених-економістів: С. Дем'яненка, І. Лукінова, О. Могильного, О. Онищенко, Б. Пасхавера, П. Саблука, В. Точиліна, В. Трегобчука, О. Шпичака, А. Юзефовича, В. Юрчишина. Значний внесок у розвиток макроекономічних досліджень, взаємозв'язків між окремими складовими економіки зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як В. Бондаренко, Є. Гайдар, А. Гальчинський, В. Геєць, Дж. М. Кейнс, В. Леонт'єв.

Метою статті є визначення показників, за якими досліджується структура сільського господарства, а також аналіз історичних і практичних розробок у системі національних рахунків.

Система національних рахунків (СНР) в основному розроблена 1953 р. Комісією експертів ООН із метою відображення структури та зміни економічних показників в умовах ведення господарства в розвинених країнах. З часом Статистичним бюро Організації Об'єднаних Націй вносилися окремі зміни, що робили цю систему більш досконалішою відповідно до сучасних вимог. Останній перегляд, зроблений 1990 р., дав змогу підвищити гнучкість системи і розширити сфери її охоплення [1, с. 63].

Історія української макроекономічної статистики поділяється на два основних періоди. Перший характеризується наявністю макроекономічної інформації, побудованої відповідно до принципів макроекономічної моделі економіки "Баланс народного господарства" (БНГ), який був відомий західним ученим як система матеріального виробництва. Фактично БНГ мав ті ж завдання, що і СНР, а також багато спільного в методологічних підходах та визначеннях. Так, ці дві економічні моделі розглядали національну економіку як динамічну систему, що взаємодіє з іншим світом, має певну структуру та базується на циклічному процесі виробництва. БНГ і СНР відділяли потоки товарів і вартості від активів (фондів), потоки товарів і вартості, первинні доходи – від вторинних доходів, основні фонди – від оборотних, кінцеве споживання – від проміжного тощо. Але між двома системами існували й фундаментальні відмінності. Ідеологія моделі БНГ найбільше відповідала вимогам планової економіки і пануючим політико-економічним уявленням, які базувались на марксистсько-ленінській теорії [2, с. 73]. Баланс народного господарства орієнтувався на відображення відтворення матеріального продукту, дослідження темпів, пропорцій і взаємозв'язків у сфері матеріального виробництва. Однак у цій системі не відображались фінансові потоки.

Основні відмінності можна охарактеризувати таким чином:

- БНГ побудований на концепції, обґрунтованій К. Марксом, згідно з якою економіка поділяється на дві частини. Національний дохід створюється тільки в одній частині, яка називається сферою матеріального виробництва. Вся

система показників виробництва, розподілу та перерозподілу доходів і їх використання (кінцевого й виробничого) базується на цій теорії;

- всі інші види діяльності, згідно з БНГ, відносяться до невиробничої сфери діяльності, яка не створює національний дохід, але бере участь у його розподілі, а також більшість видів послуг, таких як фінансові, неринкові послуги недержавного сектору тощо. СНР не розмежовує виробництво товарів та послуг і відносить їх до меж виробництва;

- на відміну від СНР, БНГ не має чіткого розмежування доходів і трансфертів, а також концепції заощаджень, операції з фінансовими активами в межах заощаджень трактуються як отримання чи використання доходів. Поняття фінансових активів і обов'язків у БНГ практично не використовувалися.

У постіндустріальному суспільстві великого значення набувають інноваційні галузі, які не відносяться до сфери матеріального виробництва. Тому на перший план виходить СНР як економічна модель, що охоплює всі сфери діяльності.

Оскільки Україна після проголошення державної незалежності перейшла до ринкових форм господарювання, в основу яких покладена передумова самостійності господарюючих суб'єктів, то виникла необхідність упровадження адекватної системи показників. Основним завданням за нових умов стало системне відображення взаємовідносин усіх секторів економіки і в тому числі послуг як рівноправної з матеріальним виробництвом сфери діяльності. СНР є системою, що максимально відповідає принципам ринкової економіки, завданням комплексного дослідження як усієї економіки, так і окремих галузей, секторів і господарських одиниць. Прагнення України до інтеграції з Європейським Союзом також вимагає опанування СНР. Проблема визнана на урядовому рівні постановами Кабінету Міністрів України від 28 грудня 1992 р. №727 “Про впровадження системи національних рахунків” та від 4 травня 1993 р. №326 “Про концепцію побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики” [3, 4].

Розрахунки, які на цей час здійснюють державні органи в Україні, достатньо ґрунтовні й добре відображають економічну діяльність держави за останні роки.

Особливістю підходу до освоєння СНР в Україні став поступовий перехід від окремих понять, визначень і класифікацій балансу народного господарства до відповідних категорій СНР. Цей перехід почався на макрорівні і суттєво не змінив первинного обліку. Саме тому якісною ознакою завершення цього переходу має бути перебудова первинного бухгалтерського обліку на принципах СНР.

Показник ВВП характеризує можливості економіки щодо забезпечення добробуту суспільства в трьох аспектах: ефективності розподілу виробництва на продукти проміжного та кінцевого призначення; структури кінцевого попиту (споживання, нагромадження, зовнішньоторговельне сальдо); первинних доходів. ВВП є також основою вимірювання галузевої структури виробництва, міжнародних порівнянь якості життя, оцінки дефіциту державного бюджету, грошової емісії та інше.

Існує три методи розрахунку ВВП: виробничий, розподільчий і кінцевого використання.

Виробничий метод є основним для визначення обсягу валового внутрішнього продукту на стадії виробництва в Україні. Він найбільш повно забезпечений статистичною інформацією. Суть виробничого методу полягає у визначенні по кожній галузі економіки, які виробляють товари та послуги, валового випуску та вартості виробничих витрат (проміжного споживання), валової доданої вартості, отриманої як різниця між валовим випуском і проміжним споживанням сума валових доданих вартостей галузей і чистих податків на виробництво та імпорт валового внутрішнього продукту.

Відповідно до розподільчого методу (методу доходів) валовий внутрішній продукт обраховується на стадії формування доходів сума доходів інституційних одиниць та населення.

Важливо зазначити, що на практиці розподільчий метод використовується для визначення чистого прибутку, змішаного доходу як різниця між отриманою виробничим методом величиною валового внутрішнього продукту оплати праці найманих працівників, податків на виробництво та імпорт за виключенням субсидій (визначається валовий прибуток, змішаний дохід) та споживанням основного капіталу.

Згідно з методом кінцевого використання (метод витрат), на стадії кінцевого використання виробленого продукту ВВП є сумою витрат усіх економічних секторів на кінцеве споживання, валове нагромадження основного капіталу, зміну запасів матеріальних оборотних коштів, придбання, за винятком вибуття, цінностей та чистий експорт. Чистий експорт отримується зменшенням обсягу експорту на величину імпорту.

Метод кінцевого використання розкриває ще одну важливу економічну пропорцію розвитку країни: співвідношення у використаному ВВП кінцевих споживчих витрат і валового нагромадження основного капіталу, які повинні входити до складу валового внутрішнього продукту в певних оптимальних пропорціях, що сприяють розвитку економічного потенціалу країни [5, с. 30].

Усі розглянуті методи розрахунку ВВП взаємопов'язані та доповнюють один одного.

В Україні розраховуються два незалежних показники ВВП – за виробничим методом та методом витрат. Існують оцінки за методом доходів, але вони являють собою похідні тих же джерел, що й оцінки за виробничим методом, і тому не є незалежними.

Таким чином, оцінки ВВП виробничим методом вважаються найбільш надійними. Вони складаються на основі детальної інформації від підприємств, що перевіряється на рівні власне підприємств. Навіть при наявності проблем повноти охоплення підприємств і неповного використання інформації ці розрахунки більш точні, ніж методом витрат, які є проблематичними через значну недостатність джерел інформації.

У СНР кожна галузь характеризується низкою показників. З переходом України від макроекономічної концепції балансу народного господарства, яка відповідала моделі одержавленої економіки, до міжнародної концепції системи національних рахунків, що характеризує ринкову економіку, змінюються трактування й методика розрахунків майже всіх економічних категорій,

класифікацій, показників, пропорцій, взаємозв'язків. У галузі сільського господарства також по-новому тлумачаться такі узагальнюючі показники, як валова продукція, матеріальні (проміжні) витрати, чиста продукція, класифікаційне визначення галузі, її секторальне формування тощо. На базі цього змінюються й інакше розраховуються її макроекономічні пропорції. Навіть у країнах, які вже тривалий час використовують СНР, відчувається необхідність удосконалення відображення особливостей сільського господарства в економічній системі.

Оптимальна структура національного господарства країни створюється у результаті багаторічної ефективної економічної політики, що враховує як внутрішні умови розвитку економіки, так і особливості розвитку світового господарства. На початку 90-х років, коли відбулася зміна цілей та завдань функціонування економіки країни, у її структурі переважали сировинні галузі та непропорційно низький рівень виробництва товарів народного споживання й сфери послуг. Проголошена структурна перебудова, а саме інноваційний розвиток високотехнологічних галузей економіки, збільшення виробництва споживчих товарів та послуг, зменшення частки сировинних галузей у загальному обсязі ВВП поступово реалізується.

Сільське господарство звичайно представлене і в сукупному суспільному продукті та його аналізі СНР – випуску. Але наразі найбільш адекватно відобразити місце галузі в сучасних економічних процесах може лише показник, який охоплює всі види діяльності, важливі для нинішнього суспільства, а саме випуск.

Що стосується безпосередньо власне сільського господарства, то його частка скоротилася з 18,7% у 1990 р. до 10,9% у 2006 р. [6, с. 36] Таке падіння обумовлене двома основними причинами. По-перше, скоротилися абсолютні обсяги випуску сільського господарства, що пояснюється зменшенням фізичних обсягів виробництва та ціновим чинником. По-друге, випереджаючими темпами зросла частка інших галузей, насамперед сфери послуг, що є позитивною тенденцією. В розвинених країнах сфера послуг є саме тією частиною національної економіки, де створюються основні обсяги валової доданої вартості.

Одна з головних пропорцій – це співвідношення між промисловістю і сільським господарством. Саме СНР дає можливість цілісно уявити стан сільського господарства, його місце в національній економіці. Ця економічна інформація висвітлює низку самостійних, але взаємопов'язаних проблем, які становлять інтерес із погляду визначення політики держави.

На сучасному етапі суспільного розвитку під впливом багатьох чинників, таких як технічний прогрес, демографічні зміни, політична динаміка та історичний процес, ці проблеми, а також рівень їх важливості досить швидко видозмінюються. Актуальність з погляду поточних питань – одна з головних переваг якісної інформації.

На початку XXI ст. інформація про економічне становище в сільському господарстві необхідна для вирішення двох самостійних блоків завдань. Перший пов'язаний з аналізом сільського господарства як галузі економічної діяльності, в тому числі з визначенням внеску сільськогосподарського виробництва в економіку загалом (ситуація, яку відображають національні

рахунки). Для цього, зокрема, необхідні показники обсягу виробництва сільськогосподарської продукції як у цілому, так і в розрізі галузей (наприклад, по окремих видах рослинницької і тваринницької продукції), використання ресурсів та створеної доданої вартості. Ці економічні категорії можуть бути об'єднані та взаємопов'язані в межах рахунків господарської діяльності.

Метою другого блоку завдань є висвітлення тих глибинних соціальних та економічних проблем, обумовлених насамперед недостатністю і нестабільністю доходів через вплив комплексу несприятливих чинників, з якими стикаються сільськогосподарські виробники у своїй діяльності, і допомога у прийнятті обґрунтованих рішень на рівні політики. Це мікроекономічні проблеми, які, незважаючи на їх надзвичайну важливість, не є темою дослідження.

Якщо СНР ООН є досить різносторонньою системою, що охоплює всі види економічної діяльності, її учасників і операції, то ступінь охоплення економічних рахунків сільського господарства більш обмежений, оскільки вони стосуються суто питань сільського господарства, продовольства і не займаються такими аспектами, як фінансові активи та обов'язки. Ці рахунки використовують при вивченні питань:

- підвищення ефективності виробництва та розподілу продовольчих і сільськогосподарських продуктів;
- поліпшення умов життя сільських жителів;
- покращення харчування та умов життя всього населення.

Для вивчення цих аспектів система включає рахунки виробництва, створення доходу, розподілу первісного доходу, товарів та послуг і капіталу в форматі, що рекомендований СНР ООН, а саме:

- рахунок виробництва, який забезпечує взаємозв'язок та узгодження результатів виробничого процесу (випуску) з використанням товарів і послуг (проміжне споживання) для виготовлення певної продукції. Балансуючою статтею цього рахунку є додана вартість, створена в результаті економічної діяльності;
- рахунок утворення доходу реєструє розподільчі з погляду виробників операції (тобто заробітна плата, податки на виробництво та виробничі субсидії), безпосередньо пов'язані з процесом виробництва. Балансуючою статтею цього рахунку є чистий прибуток / змішаний дохід, тобто дохід, створений у результаті діяльності, який залишається у виробника;
- рахунок розподілу первинного доходу показує дохід від власності, що підлягає отриманню та виплаті виробничим сектором. Таким чином, у цьому рахунку показаний баланс первинного доходу, який нагромаджується у відповідній галузі;
- рахунок товарів і послуг висвітлює загальні ресурси (або загальні поставки) у вигляді випуску, імпорту, споживання (чи використання) загальних ресурсів товарів і послуг як проміжного і кінцевого споживання, змін запасів, валового капіталоформування та експорту;
- рахунок капіталу реєструє операції, пов'язані з придбанням нефінансових активів та рухом капіталу, які передбачають перерозподіл

багатства. Цей рахунок має скорочену форму, в ньому немає таких позицій, як внутрішнє нагромадження та рух капіталу. Це пояснюється метою наведення лише валового капіталоформування з погляду споживання та зовнішньої допомоги, отримуваної в межах капіталоформування з позицій ресурсів. Балансуючою статтею цього рахунку є внутрішні ресурси країни.

Додатково існує ще кілька допоміжних рахунків. У сільському господарстві вони характеризують основні процеси, а саме натуральні показники, показники виробництва, проміжного споживання, зовнішньої торгівлі, капіталоформування в галузі, цінові показники. У розрахунках використовують як поточні, так і порівняні ціни.

Ще одним видом допоміжних рахунків є такі, що описують різні сектори з виробництва продовольства та використовуються для узгодження показників у натуральному вигляді. Вони містяться в продовольчих балансах ФАО та їх фінансових аналогах. Їх називають допоміжними рахунками продовольчих балансів, і призначені вони для аналізу фінансових ресурсів та розробки національної політики у сфері продовольства й харчування.

Отже, систему національних рахунків можна вважати базовою економічною моделлю, що дає змогу досліджувати як місце галузі в національній економіці, так і основні процеси й тенденції, притаманні власне галузі. На сучасному етапі вона є основним інструментом аналізу структури економіки. Але потрібно зауважити, що історія української макроекономічної статистики розподіляється на два основних періоди. Перший характеризується наявністю макроекономічної інформації, побудованої відповідно до принципів макроекономічної моделі балансу народного господарства. Сьогодні аналіз функціонування ринкової економіки базується на техніці системи національних рахунків. Саме цим обумовлено перехід української статистики до цієї моделі, що відповідно вплинуло на інформаційне забезпечення.

Література

1. *Економічні та соціальні аспекти розвитку АПК і сільських територій: Збірник наукових праць / Відп. ред. Трегобчук В.М. – К.: НАН України. Об'єднаний ін-т економіки, 2004. – 187 с.*
2. *Дем'яненко С., Свідерська І. До питання про стратегію розвитку аграрної політики України // Економіка України. – 2004. – № 8. – С. 72–79.*
3. *Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.1992 р. №727 “Про впровадження системи національних рахунків” / <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.*
4. *Постанова Кабінету Міністрів України від 4.05.1993 р. №326 “Про концепцію побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики” / <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.*
5. *Корнієнко Є., Рябокiнь М. Платiжний баланс України: основні тенденції та їх економічне значення // Вісник Національного банку України. – 2005. – № 1. – С. 28–33.*
6. *Зоря С. Сільське господарство та збалансованість рахунку поточних операцій в Україні // Політика та розвиток сільського господарства в Україні. – К.: Альфа-принт, 2007. – С. 35–56.*